

УДК 343.223:355.216

DOI <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2025.2.5>**Олександр САВКА**

кандидат юридичних наук, доцент кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності
Навчально-наукового інституту права ім. князя Володимира Великого ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна
академія управління персоналом», savka30@ukr.net

ORCID: 0000-0002-1723-3412

ІМУНІТЕТИ ТА ВИКЛЮЧЕННЯ ЗІ СФЕРИ МІЖНАРОДНОЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СПІВРОБІТНИКІВ ПРИВАТНИХ ВІЙСЬКОВИХ КОМПАНІЙ

Стаття присвячена дослідженню імунітетів та виключення зі сфери міжнародної кримінальної відповідальності співробітників приватних військових компаній. Проведений історичний аналіз випадків виключення осіб із сфери міжнародної кримінальної відповідальності низки країн США, Велика Британія, Австралія, Канада, Латвія, Естонія. Визначено, що імунітети та механізми виключення зі сфери міжнародної кримінальної відповідальності для приватних військових компаній та їх співробітників спрямовані на захист власних громадян від дії кримінального права та від кримінального переслідування з боку держави, на території якої такий персонал здійснював військово-охоронну діяльність. Доведено, що будь-яке звільнення від відповідальності за порушення норм міжнародного гуманітарного права має бути заборонено на міжнародному рівні, а держави мають бути зобов'язані залучати співробітників приватних військових та охоронних компаній та за злочини по національному законодавству, в юрисдикції якого перебуває вчинене діяння.

Ключові слова: приватні військові компанії, імунітет, кримінальна відповідальність, міжнародне право, військовослужбовці, військові злочини, міжнародний кримінальний суд, міжнародне кримінальне право, Організація Об'єднаних Націй, міжнародне гуманітарне право, міжнародні договори, угоди.

Oleksandr Savka. IMMUNITIES AND EXEMPTIONS FROM INTERNATIONAL CRIMINAL LIABILITY OF EMPLOYEES OF PRIVATE MILITARY COMPANIES

The article is devoted to the study of immunities and exclusion from the sphere of international criminal liability of employees of private military companies. A historical analysis of cases of exclusion of persons from the sphere of international criminal liability of a number of countries – the USA, Great Britain, Australia, Canada, Latvia, Estonia – is conducted. It is determined that immunities and mechanisms of exclusion from the sphere of international criminal liability for private military companies and their employees are aimed at protecting their own citizens from the action of criminal law and from criminal prosecution by the state on whose territory such personnel carried out military and security activities. It is proved that any exemption from liability for violations of international humanitarian law should be prohibited at the international level, and states should be obliged to involve employees of private military and security companies and for crimes under national legislation, within the jurisdiction of which the committed act is located.

Key words: private military companies, immunity, criminal liability, international law, military personnel, war crimes, international criminal court, international criminal law, United Nations, international treaties, agreements, international humanitarian law.

Постановка проблеми. «Імунітет означає правову прерогативу, закріплену за певними особами нормами внутрішнього та міжнародного права і дозволяє їм вільно виконувати свої обов'язки, без будь-якого тиску, зокрема судового» [4]. Саме таким чином термін «імунітет» визначається міжнародному гуманітарному праві. Наголошується, що основне завдання імунітету являється забезпечити безперешкодне виконання своїх обов'язків особами, за якими він закріплений.

Міжнародне право поділяє імунітети на функціональний, пов'язаний з посадою та захищає людину щодо дій, скоєних під час перебування посадовою особою, та персональний – пов'язаний з особою через його статус і поширюється насамперед на вищих посадових осіб. Функціональний імунітет

державних службовців може застосовуватися до співробітників приватних військових та охоронних компаній, хоча ступінь такого імунітету суперечлива [5], тоді як персональний імунітет, очевидно, на співробітників ПВК поширюватися не може. Однак необхідно, щоб такий імунітет, якщо він необхідний, не ставав «ліцензією на скоєння злочинів» [6], тобто держави у будь-якому разі зобов'язані розслідувати злочини, скоєні співробітниками ПВК, навіть якщо такі співробітники захищені від юрисдикції держави, в якій вони провадять свою діяльність. Надання співробітникам приватних військових компаній імунітетів від кримінального переслідування є одним із проблемних питань діяльності ПВК.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До проблеми міжнародної кримінальної

відповідальності за діяльність співробітників приватних військових компаній зверталися переважно зарубіжні дослідники, серед яких слід відзначити: Л. Камерона [20], П. Сінгера [18], Д. Тіплінг [21], та інші.

З іншого боку, можна виділити роботи, у яких аналізується кримінальна відповідальність та кваліфікація за діяльності співробітників приватних військових компаній на міжнародному рівні. До найвідоміших робіт можна віднести праці: Горovenko В., Тютюнник В. [1], Кириченко С. [2], Кохан Г. [3].

Мета статті – провести комплексний історичний аналіз випадків виключення осіб із сфери міжнародної кримінальної відповідальності низки країн. У рамках цієї мети передбачається детальне вивчення відповідних норм Женевських конвенцій, Римського статуту Міжнародного Кримінального Суду та інших міжнародних актів, що регулюють питання імунітету та виключення зі сфери міжнародної кримінальної відповідальності співробітників приватних військових компаній

Виклад основного матеріалу дослідження. Так, у 2009 році США отримали дозвіл на розміщення до 800 військово-службовців та 600 співробітників приватних охоронних компаній на семи військових баз у Колумбії відповідно до «Додатковою угодою про співробітництво та технічну допомогу в галузі оборони та безпеки», при цьому до Угоди були включені положення, що обмежують провадження судової юрисдикції Колумбії відносно співробітників приватних військових компаній і не було передбачено ніякого механізму нагляду та контролю за їх діяльністю з боку колумбійської влади. Так само в Угоді про статус сил в Іраку було закріплено Ордер Тимчасової Коаліційної адміністрації № 17 [7], надає імунітет компаніям, які працюють в Іраку за контрактом з урядом США, хоча ця Угода була переглянута в 2008 році Згідно з Ордером № 17 під компаніями, що працюють за контрактом з коаліцією, розуміються юридичні та фізичні особи, які не є резидентами Іраку, які здійснюють постачання або надають послуги для коаліційних сил з урахуванням договірних відносин. Розділ 3 Наказу встановлює, що такі юридичні та фізичні особи не підлягають відповідальності відповідно до законодавства Іраку, щодо питань умов договорів, які пов'язують їх із коаліційними силами, а також не підпадають під дію іракських законів чи інших норм щодо ліцензування та реєстрації співробітників, підприємств та корпорацій щодо таких контрактів.

Після того, як зазначений Наказ втратив чинність, між Сполученими Штатами Америки та Іраком було укладено Угоду про виведення військ Сполучених Штатів з Іраку [8] Agreement Between the United States of America and the Republic of Iraq On the Withdrawal of United States Forces from Iraq and the Organization of Their Activities during Their Temporary Presence in Iraq – SOFA).

Ця угода вже не містить прямих положень про імунітет приватних підрядників, які надають послуги збройним силам США, та у п. 2 ст. 12 Угоди встановлено, що на них поширюється юрисдикція Іраку, проте ця Угода була розроблена на заключному етапі іракської кампанії у зв'язку із закінченням мандата ООН про перебування країни коаліційних сил. Аналогічний стан міститься і в Угоді про співпрацю у питаннях оборони та безпеки між США та Афганістаном (Security and defense cooperation agreement between the Islamic Republic of Afghanistan and the United States of America), укладеній у 2014 році, а також в Угоді про статус сил між НАТО та Афганістаном (Agreement between the North Atlantic Treaty Organization and the Islamic Republic of Afghanistan on the Status of NATO Forces and NATO personnel conducting mutually agreed NATO-led activities in Afghanistan [9]). Останні документи містять ідентичне формулювання, встановлене відповідно до п. 6 ст. 13 та п. 5 ст. 11, про те, що «Афганістан залишає за собою право на здійснення юрисдикції, щодо підрядників та їх співробітників».

У Доповіді Комісії з міжнародної безпеки при Держдепартамент США 2015 року [10], присвяченій угодам про статус збройних сил, повідомляється, що наразі питання захисту підрядників та їх співробітників є одним з найскладніших, і він має розглядатися в індивідуальному порядку. Автори Доповіді вважають, що особливу важливу роль становлять випадки масштабного розгортання військ і військової участі США, коли «підтримка підрядників глибоко інтегрована до основних військових операцій». У подібних ситуаціях, на їхню думку, імунітет має бути збережений, хоча можливо, не для всіх підрядників, а для їх обмеженої кількості, визначеної у відповідних угодах.

Подібні угоди та інші форми закріплення імунітетів знижують ступінь відповідальності приватних військових компаній за будь-які злочини, які можуть вчинити вони чи їхні співробітники, а також обмежує для потерпілих доступ до правосуддя та ефективних засобів правового захисту [11]. Доводи сторони захисту у питанні імунітету приватних

військових компаній ґрунтуються на тому, що такі компанії та їх співробітники не можуть нести відповідальність за свої дії та користуються імунітетом у всіх випадках, включаючи застосування тортур, оскільки здійснюють свою діяльність під винятковим контролем уряду та працюють за контрактом, виконуючи державні функції.

Цікавим є питання про імунітети співробітників ПВК, що здійснюють свою діяльність як учасники місій Організація Об'єднаних Націй. Для цих випадків є типова Угода ООН про статус сил (UN model SOFA) [12], яка застосовується як до військового, так і до цивільного персоналу та надає юрисдикційний імунітет «у тому, що стосується усних та письмових заяв та всіх дій, що здійснюються ними у їх офіційній якості» (ст. 46). У разі скоєння злочину особою, яка є членом цивільного компонента або цивільною особою – членом військового компонента, Спеціальний представник або Командувач спільно з Урядом проводять перевірку та вирішують питання про порушення кримінальної справи. Таким чином, імунітет члена миротворчого контингенту ООН не означає безкарності у разі вчинення кримінального злочину, але як мінімум – значне відстрочення відповідальності. ООН також може надавати функціональний імунітет приватним підрядникам, які беруть участь у миротворчих операціях. Так, він був гарантований Місією ООН у Косові (МООНК/UNMIK) контрактному персоналу «Сил для Косово» [13] під час миротворчої місії у регіоні на підставі Регламенту «Про статус, привілеї та імунітетах СДК та МООНК у Косово» [14]. Відповідно до ст. 4.2 Регламенту підрядники СДК, їх субпідрядники та співробітники мають імунітетом від судових переслідувань з боку влади Косова щодо дій, вчинених ними при виконанні угоди між ними та СДК. Такий імунітет згідно зі ст. 5 продовжився і після закінчення мандата МООНК та СДК, а також після припинення надання послуг для МООНК та СДК з боку таких підрядників або їх співробітників.

Проте система контролю за сумлінністю виконання зобов'язань миротворчим контингентом з числа приватних військових компаній, очевидно, має безліч недоліків. В якості негативного прикладу слід навести інцидент із співробітниками компанії Dyn Corp, які перебували у миротворчій місії в Боснії та Герцеговині, які так і не були притягнуті до відповідальності після заяви сторони іншого співробітника ООН (також найнятого через компанію Dyn Corp) про те, що вони брали участь у торгівлі людьми [15].

Існує й низка інших випадків виключення осіб із сфери кримінальної відповідальності. Наприклад, за законодавством Латвії та Естонії цивільні особи можуть бути найняті, як військовий персонал, потрапляючи таким чином під визначення «воюючих сторін», що виключає кримінальну відповідальність за пряму участь у бойових діях. Крім перерахованого в таких державах, як Велика Британія, Австралія, Канада, існують обмеження екстратериторіальної дії, де всього лише обмежена кількість злочинів, скоєних за кордоном, підлягають судовому переслідуванню на основі громадянства правопорушника [16].

Підхід до питання імунітету різний. Так, Документ Монтре в розділ «Контроль за дотриманням забезпечення підзвітності» містить тільки рекомендацію щодо «питань про юрисдикцію та імунітети для визначення належної сфери охоплення та відповідних цивільних, кримінальних та адміністративних засобів правового захисту» [17]. Запропоновані Робочою Групою з питань використання найманців елементи проекту Конвенції про приватні військові та охоронні компанії містять положення про недопущення «застосування угоди, що наділяє ПВК та їх персонал імунітетом від переслідування за порушення норм міжнародного права галузі прав людини та міжнародного гуманітарного права».

Таким чином, ст. 19 Проекту можливої Конвенції встановлює обов'язок кожної держави-учасниці приймати такі законодавчі, судові та інші заходи, які дозволять йому забезпечити «встановлення індивідуальної кримінальної відповідальності та притягнення до відповідальності ПВК та їх співробітників за будь-які порушення закону, незастосування положень угод про імунітет та надання ефективних засобів правового захисту жертвам».

Виділяється кілька джерел імунітетів для приватних військових компаній та їх співробітників. По-перше, це міжнародні договори – Угоди про статус сил (SOFA), які можуть містити положення про імунітет від кримінальної, цивільної та адміністративної юрисдикції. Зазначені законодавчі документи, що є в даний час найбільш поширеним джерелом імунітетів, можуть носити тимчасовий або постійний характер, регулювати військову (або в деяких випадках цивільну) присутність у зарубіжній державі, бути двосторонніми або багатосторонніми (наприклад, у разі військової присутності НАТО).

Важливою рисою SOFA є те, що розміщення іноземного персоналу відбувається

на користь держави розміщення. В ряді випадків такі угоди мають на увазі спільну юрисдикцію щодо кримінальних питань, однак яскравим прикладом договору, за яким є винятковою юрисдикцією у кримінальних справах над власними громадянами, включаючи співробітників ПВК, є раніше чинна угода між США та Іраком. Чинні в даний час документи такого характеру між США та Іраком, США та Афганістаном, НАТО та Афганістаном зберігають за направляючою стороною юрисдикцію, щодо військового та цивільного персоналу збройних сил, але на підрядників та їх співробітників поширюється юрисдикція сторони, що приймає. Угоди про статус сил становлять також правову основу взаємодії між ООН та державами, на території яких розміщується миротворчий контингент, а також надають миротворцям імунітет від судового переслідування із боку місцевих судів. Імунітети також можуть бути гарантовані національним законодавством чи судовою доктриною. Йдеться насамперед про Ордер № 17, а також Закон «Про захист американських військовослужбовців», хоча останній не стосується контрактного персоналу, а був прийнятий у США з метою захистити власних військовослужбовців від переслідувань Міжнародним кримінальним судом. До доктрин, які можуть надати імунітет, належить насамперед «Доктрина політичного питання», згідно якій федеральним судам не слід розглядати так звані політичні справи, оскільки складовий їхній політичний конфлікт підлягає політичному рішення. Незважаючи на те, що спочатку завданням цієї доктрини була охорона незалежності гілок влади та конституційного порядку, до неї часто вдаються, якщо справа стосу-

ється міжнародних відносин, військових питань, а також юрисдикційних прогалин. В інцидентах, пов'язаних із ПВК, правозастосовники зверталися до доктрини під час розгляду практично всіх справ, де приватні підрядники були задіяні для закордонних операцій США, проте суди по-різному розглядали можливість реального застосування Доктрини під час винесення рішення [19].

Висновки. Таким чином, за результатами аналізу можливих імунітетів та критеріїв виключення із сфери кримінальної відповідальності співробітників приватних військових компаній можна зробити наступні висновки.

Імунітети та механізми виключення зі сфери кримінальної відповідальності для приватних військових компаній та їх співробітників спрямовані на захист власних громадян від дії кримінального права та від кримінального переслідування з боку держави, на території якої такий персонал здійснював військово-охоронну діяльність.

Будь-яке звільнення від відповідальності за порушення норм міжнародного гуманітарного права має бути заборонено на міжнародному рівні, а держави мають бути зобов'язані залучати співробітників приватних військових компаній та за злочини за національним законодавством, в юрисдикції якого перебуває вчинене діяння.

У даний час існує тенденція розвитку положень, що виключають співробітників приватних військових компаній зі сфери міжнародної кримінальної відповідальності або надають їм імунітети, що свідчить про поступову відмову від цієї практики, про що свідчать, зокрема, зміни в угодах про статус сил між США та Афганістаном 2008 року та 2014 року та в інших аналогічних документах.

Література:

1. Горовенко В., Тютюнник В. Приватні воєнні компанії: міжнародний досвід і можливі шляхи його реалізації в Україні. *Наука і оборона*. 2013. № 3. С. 32–39.
2. Кириченко С. Роль приватних військових компаній у воєнних конфліктах. *Центр воєнно-стратегічних досліджень*. 2021. № 1(71). С. 12–17.
3. Кохан Г. Правові питання діяльності приватних військових компаній: міжнародний аспект. *Юридичні науки*. 2020. № 2. С. 190–200.
4. Galai K. Regulating Private Military Companies: Conflicts of Law, History and Governance. Routledge, 2019.
5. Gaudreau J. The reservations to the Protocols additional to the Geneva Cross. 2003. No. 849. Pp. 143–184. URL: https://www.icrc.org/eng/assets/files/other/irrc_849_gaudreau-eng.pdf
6. Gillard E.-C. Business Goes to War: Private Military. *Security Companies and International Humanitarian Law*. Vol. 88. No 863. September 2006. URL: <http://www.corteidh.or.cr/tablas/a21931.pdf>
7. Glaser S. Nullum crimen sine lege. *Journal of Comparative Legislation and International Law*. 1942. Vol. 24. №. 1. Pp. 29–37.
8. Huskey K. A. The American way: Private military contractors & US law after 9/11. Available at SSRN 2184090. 2010.
9. International Humanitarian Law and Private Military. Security Companies. International Committee of the Red Cross. 15.08.2012. URL: <http://www.icrc.org/eng/resources/documents/faq/pmsc-faq-150908.htm>.

10. Isenberg D. War and Private Contractors: Can't Live with Them, Can't Live Without Them. Huffpost Business, 09.02.2011. URL: http://www.huffingtonpost.com/david-isenberg/war-and-privatecontracto_b_944365.html
11. Jennifer K. Elsea, Private Security Contractors in Iraq and Afghanistan: Legal Issues, Congressional Research Service. 2010. № 7. URL: <https://fas.org/sgp/crs/natsec/R40991.pdf>
12. Karska E. Human rights violations committed by private military and security companies: an international law analysis. *Espaço Jurídico: Journal of Law*. 2016. T. 17. №. 3. Pp. 753–765.
13. Krahmann E. States, Citizens and the Privatization of Security. Cambridge, 2010.
14. Krahmann E., Abzhaparova A. The Regulation of Private Military and Security Services in the European Union: Current Policies and Future Options, 2010.
15. Krahmann E., Friesendorf C. The role of Private Security Companies (PSCs) in CSDP missions and operations. Brussels: European Parliament. 2011.
16. Lanigan Kevin. Legal Regulation of PMSCs in the United States: The Gap between Law and Practice. Sicherheit und Frieden, 2008.
17. Leander A. Existing International Instruments and Mechanisms. Department of Intercultural Communication and Management, Copenhagen Business School, 2007.
18. Lindsey Cameron, Vincent Chetail. Privatizing War: Private Military and Security Companies under Public International Law, 2013. ISBN 1107021057
19. MacLeod S. Corporate social responsibility within the European union framework. *Wis. Int'l LJ*. 2005. T. 23. P. 540–565.
20. Singer P. Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Military Industry. Cornell University Press, New York, 2003. 360.
21. Tipling D. The Military Extraterritorial Jurisdiction Act and Its Implications for Private Military Companies. Bepress Legal Series, 2006. 33.